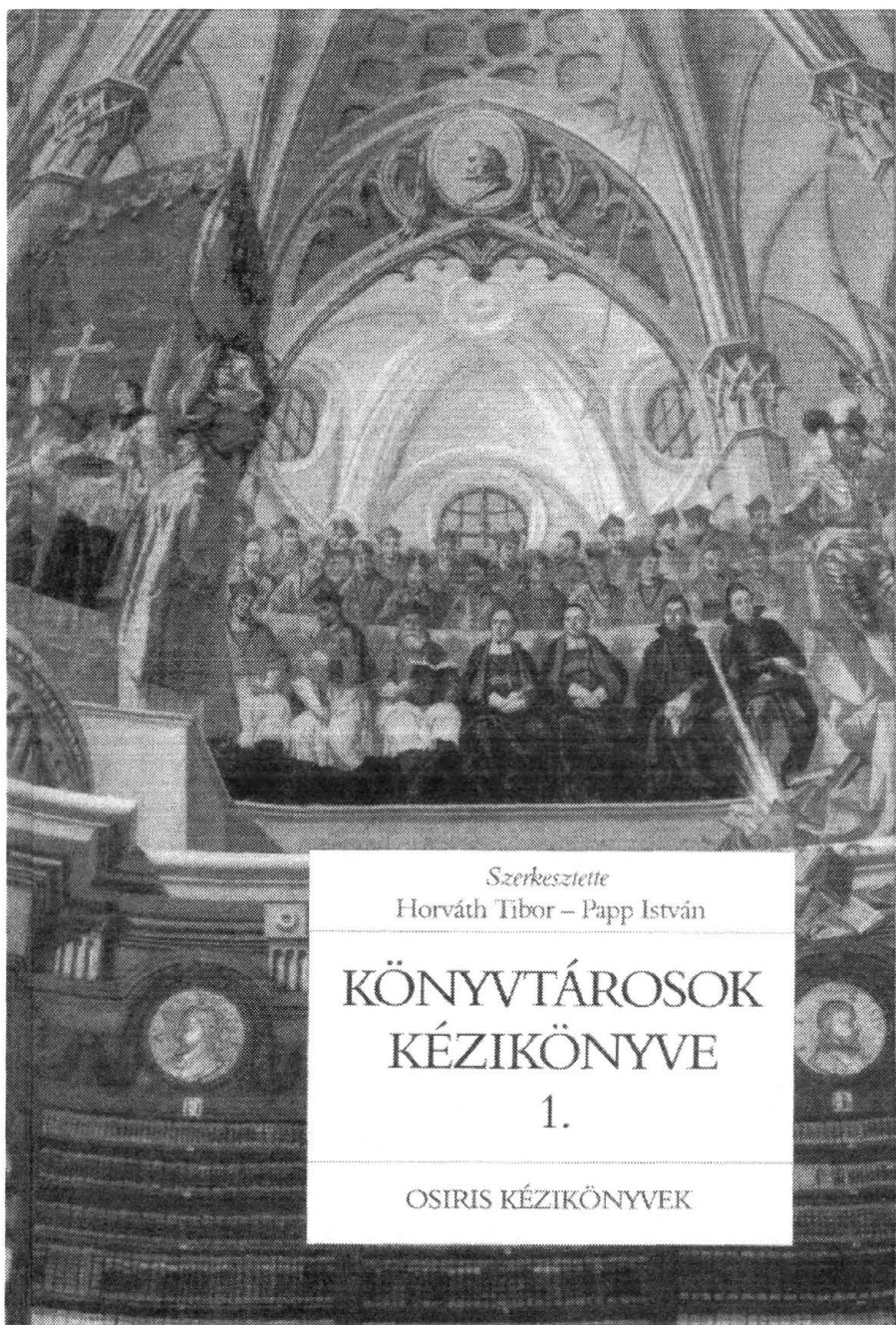

könyv
könyvtár
könyvtáros

2000
január

Szerkesztette
Horváth Tibor – Papp István

KÖNYVTÁROSOK KÉZIKÖNYVE

1.

OSIRIS KÉZIKÖNYVEK

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

9. évfolyam 1. szám

2000. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

„Vajon mit érezel, mikor leírod: Anno 2000?”	3
Monok István: Fejlettebb technikai háttér, gyengébb hallgatói és kutatói teljesítmények?	6
A könyvtárosok kézikönyvéről	11

Műhelykérdések

Bodó Sándor: Múzeumi gyűjtemények mint a történettudomány forrásai ...	19
Gáncsné Nagy Erzsébet: Kérdőíves felmérés a megyei és városi könyvtárak helyismereti munkájáról	23
Kraiciné dr. Szokoly Mária: Könyvtárak a kirekesztés ellen	28
Engel Tibor: Statisztika, avagy a teljesítménymérés	36
Koltay Tibor: Mire jó a német nyelv a könyvtárosnak?	43

Perszonália

Rózsa György: „Érzelmes utazás” Fejtő Ferenc és Kabdebó Tamás irodalmi munkássága körül	45
--	----

Konferenciák

Moldován István: Beszámoló az utrechti konferenciáról	50
--	----

Kiállítások

Tverdota György: Az európai öntudat írói	58
---	----

From the contents

István Monok: Advanced technology vs. poor student and research performance?
(6);

The librarians' handbook. Vol. 1. Foundations (11);

Sándor Bodó: Museum collections as sources of historical science (19)

Cikkeink szerzői

Bodó Sándor, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója; *Engel Tibor*, a Heves Megyei Könyvtár igazgatója; *Gáncsné Nagy Erzsébet*, a Győri Megyei Könyvtár munkatársa; *Koltay Tibor*, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára igazgatója; *Kraiciné Szokoly Mária*, a Budapesti Tanítóképző Főiskola oktatója; *Moldován István*, az OSZK osztályvezetője; *Monok István*, az OSZK főigazgatója; *Rózsa György*, az MTA Könyvtára ny. főigazgatója; *Tverdota György*, a Nemzetközi Hungarológiai Központ igazgatója

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,

Poprády Géza, dr. Tóth Elek

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Monok István**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Nyomta az ETO-Print Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Balogh Mihály**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 3000 forint. Egy szám ára 250 forint

HU-ISSN 1216-6804

„Vajon mit érezel, mikor leírod: Anno 2000?”

A kicsiny költemény, amelyből címünk idézetét vettük, teljes egészében így szól:

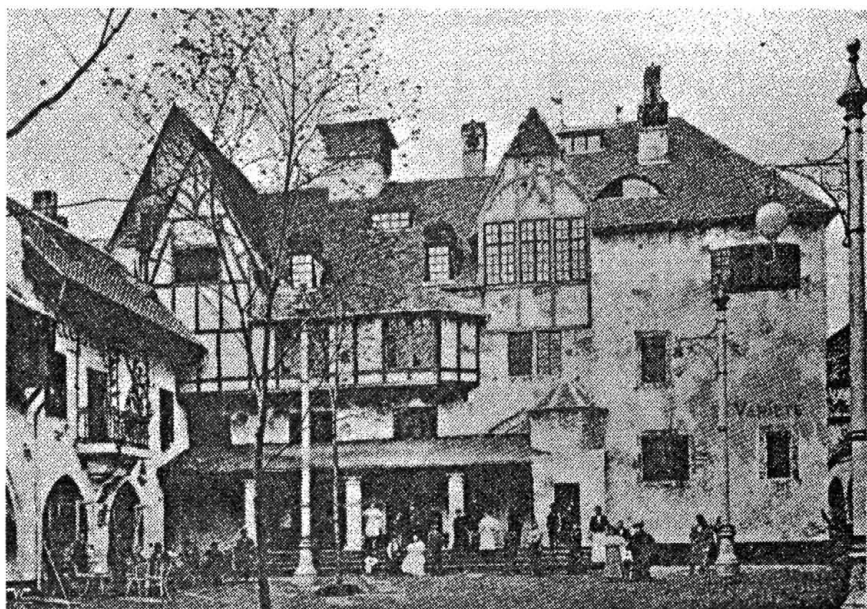
„Kicsi virág, – itt köd van és sötét,
és átok jár a földön szerteszt.
Te fénybe jutsz. Vajon mit érezel,
mikor leírod: Anno 2000?”

Áprily Lajos írta, a címe: *Unoka*. Ezúttal nemigen figyelni fel benne arra, hogy a költő, ebben a szituációban egy kicsinyt vátesz, szembeállítja a szörnyű jelent (köd, sötét, átok) a ragyogónak tűnő jövővel (Te fénybe jutsz). Tudjuk, ősi toposz ez, minden századforduló táján megjelennek az ilyen proféciaák (amiként az ellenkező előjelűek is). A leghíresebb talán Schiller költeménye, amely a 19. századot köszönti („Das Jahrhundert ist im Sturm geschieden / Und das neue öffnet sich mit Mord”). E sorok szerzőit azonban a legkevésbé sem érdeklik – ezúttal – a proféciaák. Ők arra figyelnek, amit a címben is kiemelték: Vajon mit érezel? Tényleg! Mit is? Ugyanis valóban leírtuk a 3K e számának élére, először, és bizony egyáltalán nem közömbösen, hogy Anno 2000. Természetesen eszünk ágában sincs vitatkozni azokkal (igen sokan vannak, immáron hónapok óta megtelítik a legkülönbözőbb újságok hasábjait, hol olvasói levéllel fordulva a szerkesztőkhöz és a nagyérdeműhöz, hol szakcikkekben fejte ki naptárológiai, időszámítási ismereteiket stb.), akik jobb ügyhöz méltó buzgalommal állítják – és természetesen igazuk van, még ha mások, nem kevesebb akribiával hivatkoznak is Írország primás érsekére, *James Ussherre* vagy a hatodik századi *Dionysius Exiguusra*, akik „kifejtették” a tabellából a nullát, és akik minden ilyen vita forrásai – hogy az új évszázad, a huszonegyedik, illetve az új évezred – a Krisztus utáni harmadik – nem 2000-rel, hanem 2001-gyel fog majd kezdődni. Mi nem bonyolódnánk bele az időszámítás rejtelmébe, egyszerűen annak a primitív érzésünknek adnánk hangot, amely a dátumok élén egyszerre négy számjegy változásával jár. És persze tudjuk, hogy az angolszások nem annyira a századot emlegetik, mint inkább az 1800-as, 1900-as (stb.) éveket, így tehát a 2000-eseket is fogják majd. De hivatkozhatnánk a megszentelt itáliai megnevezésekre is: a trecento, quattrocento, cinquecento sem valamiféle egyesekkel kezdődnek, hanem bizony nullával (amelyet a 6. században bizony még nem ismertek). De nem bonyolódnánk bele az évszázadok újabbán egyre divatosabbá váló történési kezelésébe sem. Mert lehet, hogy igaza van a számos historikusnak (köztük az e tételt a legnagyobb nyomatékkal emlegető *John Lukácsnak*, hazánkfiának, *A XX. század és az újkor vége* című nagyszerű traktátus írójának), és a huszadik század igencsak rövid volt: 1914-ben indult, és 1989/90-ben már véget is ért. (Amiként a 19. század meg hosszú volt, 1789-ben kezdődvén; a 18. viszont ismét rövid, és így visszafelé, az újkor kezdetéig. Korábbra a történé-

szek sem merészkednek ezzel az értelmes időszámítással, amely persze jóval több, mint henye vagy esetleg találó metafora. Mi – Áprily nyomán, az ő kérdésére felelve – kísérletezünk az Anno 2000 körbejárásával.

Elsőül arról szólnánk – talán érthető önzéssel – hogy ezt a bűvös számot a 3K címoldalára volt módunk felírni. A kilencvenes évek elején (1992. december) ebben egyáltalán nem lehettünk biztosak. Mert kifulladt a *Könyvtáros* (pedig több mint negyven esztendeig élt) és a 3K-t megalapítani nem volt éppen egyszerű, kézenfekvő vagy éppen lukratív vállalkozásnak tűnő dolog. Hála a Minisztérium Könyvtári Osztályának, az – akkor még – Könyvtári és Informatikai Kamarának, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumnak, no meg, at last but not at least az Országos Széchényi Könyvtárnak, a 3K létrejöhetett, és – lám! – megérte a 2000-et. Úgy érezzük, jó ómen ez: a lap – bízunk benne – sokak örömére és hasznára nemcsak él, de élni is fog, ha tán nem is feltétlenül a következő nagy dátumcseréig, de talán utódaink azt mondhatják róla, hogy 21. századi orgánum volt, igaz, kevésbé korábban indult. Amikor leírtuk, hogy Anno 2000, először erre gondoltunk, erre dobbant fel a szívünk. És talán tényleg nem önzésből. Úgy hisszük, a lap kivette a részét a 20. század utolsó dekádjának nagy könyvtári-könyvtárosi küzdelmeiből. Kommentálhatta a rendszerváltással óhatatlanul bekövetkező megzavarodást, könyvtárak megszűnésének nilusi áradásait, a szakma szinte-szinte már ellehetetlenülését, ám épp ezért, és annál nagyobb gyönyörűséggel, a kilábalást is a gödörből. Annak a gondolatnak a megizmosodását, hogy a könyvtár az új rezsim, sőt az annak is alapjául szolgáló demokrácia alapintézménye, hivatalosan, törvényben is rögzített talapzata. De folyamatosan figyelemmel kísérhette a 3K azt is, hogy maga a szakma megújult, a hegeli tagadás-tagadása elvnek megfelelően magasabb szintre emelkedett (az *aufheben* mindhárom értelmére szép példát mutatva). Aki lapelődünk ötvenes, hatvanas évekből való számait böngészi, nemcsak arra tapinthat rá, hogy a 3K valamiképp egészen más, de arra is, hogy más ez a szakma, amelyet bemutat, amelyről szól, amelyet tükröz. És persze ugyanaz is maradt, részint ugyanazokkal az emberekkel. Van és jól látható a folyamatosság. A nagy elődök még itt vannak, ha nem is hiánytalanul (nemrég találkozhattak olvasóink a 3K hasábjain *Lipták Pál* nevével, az egyik vezércikk pedig épp *Sallai István* és *Sebestyén Géza* örökségéről szól, persze az új *Kézikönyv* kapcsán). És vitáinkba nemcsak úgy szólnak bele, ahogy a klasszikusok szoktak, írásaik révén. Nem: nagyobb és belsőbb a folyamatosság. Miként a Biblia nemzetségtáblái mondják: Ábrahám nemzé Izsákot... Sok ilyesféle „nemzé” sorozatot állíthatnánk össze, de talán tegye ezt meg ki-ki saját genealógiai finesszére támaszkodva.

Vannak a 3K-nak vissza-visszatérő, igazán soha abba nem hagyott témái, fejtegetései. Példaként, de épp csak példaként, korántsem megközelítő teljességű felsorolásként utalhatunk az együttműködések kérdéskörére, a könyvtári szolgáltatások miben- és milyenlétére, az igénystruktúrák figyelemmel kísérésére, a könyvtárápítésszet furfangjainak taglalására, az olvasási kedv és szándék mozgásaira, a határon túli könyvtárakkal való kapcsolattartásra, az állományalakítás rafinériáinak pertraktálására, a fenntartókkal való kapcsolattartás görcső alá vételére, a könyvtári tudományos munka lehetőségeinek és módozatainak boncolására, a helyismeret problématarományára, stb, stb, stb. És vannak vissza-meg-visszatérő panaszaink, zohorálásaink: a könyvtárosi presztizs makacs „helybenjárását” illetőek, az anyagi keretek és források szűkösségét hánytorgatók, az egyes könyvtár típusok (mond-

jük, a közművelődési és egyetemi könyvtárak közöttiek) „egyenlőtlen” fejlődését felvetők stb, stb. Ám ezek a vissza-és-visszatérő témák és gondok, kontroverziák és anomáliák, antinómiák és kollapszusok csak látszólag ugyanazok. Más-más kontextusba illeszkedvén egészen mások ők maguk is. Mais où est la neige d’antan? Hol van már a tavalyi hó? Si duo faciunt idem, non est idem, még ha könyvtári folyóirat cikkeiről van is szó. És persze vannak kardinális, hatalmas változások. A legalapvetőbb talán az, hogy – a törvény óta bizonyosan – a könyvtárügy a nagy társadalmi konszolidáció szerves és nélkülözhetetlen része, részese. A „vadkapitalizmus” viharait túlélve a könyvtárak, könyvtári rendszerek a stabilitásteremtő instanciák sorába léptek, erősödésük interdeterminált. Hát – vázlatosan persze – ilyesféle érzések fogják el a szerkesztőket, amikor elmerengenek azon, mi is az, hogy Anno 2000.

Es persze távlatosabb gondolatok is élednek bennük. Olyannyira, hogy eredetileg épp e nagy távlatok jegyében gondoltak volna elmerengeni. Szóltak volna – korszerűnek vélt műveltségüket is fitogtatandó – a tartamról, a durée-ről (mikor máskor érdemes azt a braudeli (mert természetesen nem a bergsoni durée-ről van szó), a hosszú folyamatok struktúrameghatározó elemeiről, a modellek interferenciájáról, a posztmodern mibenlétéről és kontextualista alapelveiről, a *Raymond Aron*-i történetfilozófia buktatóiról, a *löwith*-i, *bultmann*-i üdvtörténetekről stb, stb. Ez illetet volna igazán a 2000-es dátumhoz is, ahhoz a szándékunkhoz-törekvésünkhöz is, hogy a könyvtárost mint olyant a műveltség és a korszerű tájékozottság letéteményeseként mutassuk fel. Ámde nem így sikeredett. Egy kitűnő irodalmár (Bóka László) a következő módon beszélte el utolsó találkozását a nagy történésszel, a már haldokló *Szekfü Gyulával*: „Valami hallfésülésben ült, csontig lesóványodva, beesett, vérekes tekintettel, s a betegek szakszerűségével magya-

rázta, hogy mi a baja. Én a betegek szakszerűségével vigasztaltam, s bebizonyítottam, hogy az én állapotom labilisabb, mint az övé. Aztán hirtelen összenevettünk: – Nem találsz vigasztalónak, hogy ilyen pontosan és illúziótlanul tudjuk a diagnózisunkat? Ez azért – kettőnk nevében dicsekszem! – dicséretes és egyáltalán nem tartozik nemzeti jellemvonásaink közé. Rózsaszín illúziók és túlzó rémlátások, semmi reális diagnózis... Viszont az, hogy a hasfájásunkról is a szegény haza jut eszembe, az már jellegzetes – tette hozzá.” Nos, úgy látszik, nekünk már mindenről, az Anno 2000-ről is a könyv, a könyvtár és a könyvtáros jut eszünkbe. *(A szerkesztők)*

Fejlettebb technikai háttér, gyengébb hallgatói és kutatói teljesítmények?

Az információs technológiák XX. század végi változása kísérőjelenségeinek sorában számos átmeneti negatív hatással is számolnunk kell. E negatív hatások csökkentésében a könyvtárak elsősorban a gyors reagálással tudnak segíteni. A problémák elvi megfogalmazásához több megközelítési módot választhatunk. Kiindulópontunk egy nagyon is gyakorlati szempont, nevezetesen az, hogy a technikai fejletlenség és a modern felszerelések hiányának ellentéte milyen gyakorlati nehézségeket, ehhez kötődően milyen sürgős feladatokat, illetve milyen elvi problémát jelent.

Előjáróban a jelenségről beszélnek. A magyarországi felsőoktatási intézmények sorában a Szegedi Egyetemi Szövetséghez tartozók az informatikai eszközökkel való ellátottság, az információs hálózat működésének biztonsága szempontjából a legfejlettebbek közé tartoznak. A hallgatók a beiratkozáskor megkapják elektromos postai címüket, valamennyi tanszék része a hálózatnak. Az Egyetemi Könyvtár állományának gyarapodását 1968 óta számítógépen tartják nyilván, a könyvtár katalógusa ma a legnagyobb könyvtári adatbázis Magyarországon. A retrospektív feltárás meggyorsítására többféle eljárást dolgoztak ki, s a végrehajtás is szépen halad. A könyvtári és egyetemi terminálokról gyakorlatilag a világ valamennyi nyilvános adatbázisa elérhető. A terminálok sorába a hallgatói számítógépes termék gépeit is bele kell számítani. Ebben az évben megkezdődik egy új információs centrum és egyetemi könyvtár építése.

A technikai ellátottság mellett a gépeket üzemeltetők felkészültsége is magas színvonalú, a legtöbb szakon az alapképzés része az elektronikus információforrások elérésének és használatának a tanítása.

A magyarországi általános fejlettséghez képest viszonylagos előny ellenére azonban az elmúlt években feltűnt, hogy a szemináriumi dolgozatok, a diplomamunkák, illetve a szóbeli vizsgán nyújtott teljesítmények szakmai színvonala nem javul, illetve bizonyos mértékig csökken. A jelenség elsősorban a humán és főleg történeti tárgyú dolgozatoknál tűnt fel, aminek alapján más szakterületekre is figyelni kezdtünk. A színvonal csökkenésének természetesen kézenfekvő okai is lehetnének. A hallgatói létszám megduplázása, bizonyos szakokon a többszörösére

emelése lehetővé tette azt is, hogy felsőoktatási intézményekbe olyan fiatalok is felvételt nyerjenek, akik a régebbi felvételi rendszerben nem kerülhettek volna be. Az említett színvonalcsökkenést közelebbről vizsgálva azonban feltűnt, hogy a hallgatók dolgozataik megírásához, a vizsgákra való felkészüléshez kevesebb forrásanyagot, dokumentumot, szakirodalmat használnak, mint akkor, amikor az információk szerzése alapvetően a nyomtatott könyvekre korlátozódott. Hasonló jelenségről tudnak beszámolni azok a tanár kollégáink is, akik olyan más felsőoktatási intézményekben dolgoznak, ahol az – elsősorban a könyvtári – informatikai hálózat jól működik.

Tájékozódva a hallgatók körében a dolgozatok megírásának módszereiről jól látszik az a tendencia, hogy számukra információ-értékkel egyre inkább az az információ bír, amely elektronikus úton elérhető. A könyvtárak cédulakatalógusát – amely Magyarországon még mindenütt az állomány többségéhez biztosít hozzáférést – nem nagyon nézik meg, a nyomtatott bibliográfiákat, amelyek segítségével a folyóiratokban megjelent szakirodalomról tájékozódhatnak csak elvétve veszik kézbe. Ha ehhez hozzászámítjuk azt a tényt – igaz, nagyon sajnálatos tényt –, hogy a főiskolai és az egyetemi oktatók idősebb generációja – és a vezető oktatók köre éppen közülük kerül ki! – éppen ellenkezőleg, az elektronikus információforrásokat nem használja, akkor a két, komplementer halmazt képező információs adatbázis alapján felkészült szakmai réteg – ad absurdum – elbeszél egymás mellett. Ezt a tendenciát erősíti, hogy egyre több rangos tudományos folyóirat előbb jelenik meg elektronikus formában, mint papíron, egyes bibliográfiák, referenz eszközök pedig már csak a hálózaton hozzáférhetőek.

A fenti, néhány szóban bemutatott jelenség számunkra több tanulságot hordoz:

Kultúra és civilizáció

Azokkal az eszközökkel, amelyek a hálózathoz való hozzáférést biztosítják (gépek és programok) a fiatalok ma már nagyon sok általános iskolában találkozhatnak. Szerencsés esetben szert tesznek egyfajta rutinra egyes programok használatában, magabiztosságuk, amely természetes velejárója életkoruknak, megerősödik. A középiskolák legtöbbszörében kitágítják az új információs technológia eszköztárára vonatkozó ismereteiket. A felsőoktatási intézménybe érkezve már gyakran ma is a többet tudás hitének biztonságával tekintenek azokra a tanáraikra, akik az ezen civilizációs vívmány kínálta lehetőségekkel nem vagy csak részben élnek. Az oktatás folyamatában nem látszanak azok a pontok, ahol a hálózat tartalmi kérdéseivel ismerkedhetnének meg az azt használók. Ez a helyzet kicsiben országon belül, generációk közt reprodukálja azt a jelenséget, amelyet a fejlett nyugati államok, elsősorban az Egyesült Államok civilizáltsága és a nagy hagyományú műveltség-gel rendelkező európai országok kulturáltsága között megfigyelhetünk.

Magyarországon, de számos más közép-európai országban is, ez a jelenség tényleges problémákat okozhat. Elsősorban azért, mert ezen országok lakosainak műveltsége alapvetően, sokszor csaknem egyedülállóan eruditív jellegű, vagyis az olvasmányműveltségen alapszik. Gondoljunk akár csak a 80-as évek Romániájára: a televízió adásainak többsége nézhetetlen volt, a moziműsorok, a színházi és a művészeti élet sem tudott ténylegesen vonzóvá válni. Az olvasmányok világa

azonban nagyobbrészt ellenőrizhetetlen tudott maradni, és sokak számára a megmaradást jelentette. Más körülmények között, de Magyarországon is az olvasás megőrizte alapvető ismeretközvetítő szerepét. Elég, ha csupán azokra a felmérésekre utalok, amelyeket 1976-ban, 1986-ban, illetve 1996-ban végeztek a középiskolai tanárok olvasásai szokásaival kapcsolatban.

Az elektronikus hálózat adta lehetőségek, az ismeretszerzés látványos, de még nem nagyon tartalmas, illetve mindenképpen alapvetően szűk alapú módja azt a veszélyt hordozza magában – és ez elsősorban a középiskolás és a ma felsőfokú tanulmányokat folytató generációkat érinti –, hogy az említett generációk elszakadnak a hagyományos kultúrától, de nem válnak civilizáltakká. Olyanokká, akik az új lehetőségekben elsősorban eszközt látnak. Eszközt, amely ha megfelelően nagy mennyiségű hagyományos kulturális értéket tárol, rendez és közvetít, akkor annak tartalmát újfajta megvilágításba is tudja helyezni, vagyis maga az eszköz ennek a kultúrának részévé válik.

Hallatlanul fontosnak tartjuk tehát, hogy az új információs technológia eszközei a felsőoktatás szerves részévé tudjanak válni, mégpedig úgy, hogy ne a hagyományos ismeretszerzési módok alternatíváját jelentsék, hanem egészítsék ki azokat. Ahogy a szakmódszertani tárgyak a tanárképzésben nem válhatnak el a szaktárgyaktól – hiszen nem létezik önmagában vett tanár, csupán magyartanár, matematikatanár stb. –, ugyanúgy egyes szakok proszemináriumi foglalkozásai nem tagozódhatnak hagyományos és új ismeretszerzési forrásokra, mert az új ismeretszerzési forrás (az új médium) ma még a hagyományosnak egy új eszközzel való megmutatása (ami természetesen lehetővé teszi újfajta tartalmak megjelenítését is). A hálózat adta lehetőségeket ebben a szellemben (is) megismerő hallgatók tanárként vagy más értelmiségiként már talán inkább képesek lesznek a hagyományos kulturális értékek megőrzésére, értékékként való bemutatásukra.

Az ismeretek teljes körének továbbadása

A bevezetőben említett jelenség az elsősorban a hálózaton hozzáférhető információkkal élő hallgatókkal kapcsolatban persze optimistán is értelmezhető. Maga az eszköz ugyanis – és a multimédia ebben a tekintetben különösen fontossá válhat – jelentős motiváció a hallgatók számára az ismeretszerzésben. Ráadásul az emberiség kulturális produktumának válogatás nélküli rögzítése és hozzáférhetővé tétele ma már csak mennyiségi kérdés. (A *csak* természetesen idézőjelben értendő.) A pedagógia örök dilemmája – mely ismereteket kell átadni, melyek az elhagyhatóak – a jövőben megszűnhet, legalábbis a kérdésfeltevés átalakul. Ma azonban, és még néhány generációra biztosan igaz az állítás: a hálózatra való feljutás, egyes ismeretköröknek ezen eszközökkel való megjelenítése magukat az ismereteket is felértékeli. Azonban sem a kultúrpolitikának, sem a pedagógusoknak, sem tudományos köröknek nincsen erkölcsi joguk visszaélni ezzel az átmeneti helyzettel, sőt, nagyon is komoly feladatuk van azzal kapcsolatban, hogy az ismeretek minél teljesebb köre nyilvánosan hozzáférhetővé váljon a hálózaton. A válogatás joga senkinek sem adatott meg.

Gyakran hallani olyan véleményeket, hogy a kéziratosságából a nyomtatott könyv korszakába való átmenet idején is történt szelekció, sok szövegemlék egy kortárs értékítélet alapján maradt kéziratban, soha sem látott nyomdafestéket; ma is lehetséges tehát a válogatás, illetve szükség is van rá. Azt gondolom azonban, hogy a történelem nem így ismétli önmagát, a história, mint mások – megfontolandó – tapasztalata nem ezt az analógiát kínálja.

A könyvnyomtatás feltalálása utáni első humanista generációk soraiban sokan hangoztatták azt a véleményüket, hogy immáron eljött az az idő, amikor egy-egy szöveget – köztük a legfontosabbat, a Bibliát – immár helyesen, az általuk értelmezett helyességgel ki kell adni, és azután nem lesz majd szövegromlás (mint ahogy az a másolással mindig előfordult). Mások azért örültek a könyvnyomtatás adta lehetőségnek, mert ritka, csak kevesek által hozzáférhető szövegek most közkinccsé válhattak. Ha valaki belehallgat a Magyar Elektronikus Könyvtár és a Neumann Információs Centrum és Könyvtár koncepciójának vitáiba – ide nem érve a mögöttes, gazdasági érdekekkel terhelt politikai jellegű kiszólásokat –, akkor nem nehéz a történelmi analógiát felismerni. A kultúra oldaláról érkező érvek

akkor sem tartalmaztak kirekesztő gondolatot, és most sem kínálkozik más út, mint az egymás erősítése. A Neumann Könyvtár elektronikus kiadás-gyűjteménye, és a Magyar Elektronikus Könyvtár papír alapon már megjelent könyveinek elektronikus reprodukciója, kiegészülve a már kifejezetten az ebben az utóbbi formában kiadásra szánt munkákkal, lényegében ugyanazt a célt viszi előre: minél több már létrejött értéknek az új médiummal való közzétételét.

Horváth Iván többször megfogalmazott félelme a digitális formában – egy-két példányban – őrzött kulturális értékek sérülékenységével kapcsolatban jelentős részben a műszaki szakemberekre tartozik. Kijelentett állításunk szempontjából azonban, tudniillik hogy senkinek sincsen joga a hálózaton nyilvánossá teendő információk körét korlátozni, sokkal nagyobb veszélyt rejt magában az – és ez a veszély elsősorban ismét csak a mostani ifjú generációkat fenyegeti –, ha a hálózathoz való hozzáférést korlátozza valaki valamilyen szempont szerint. Jól látszik ugyanis már ma is, hogy ha valamely intézmény vagy magánszemély elindult abba az irányba, hogy tevékenységét a hálózat adta és szabta lehetőségekhez köti, akkor visszalépni már nem tud. Vagy lemond működéséről, önmaga választotta tevékenységéről, vagy továbbmegy a médium jelölte úton (ami reményeink szerint persze kényelmes, és a munkát segítő eszközökkel kirakott).

A történeti analógia itt is magától adódik. Közép-Európa keleti felében még a XVIII. században is a kéziratos kiadás jelentette a könyvkiadás jelentős százalékát. Ismerünk például olyan erdélyi historikust – Cserei Mihályt –, akinek történeti munkája a XVIII. század végén több mint 300 példányban volt ismert. Valamennyi kéziratos másolat volt, nyomtatásban először a XIX. század második felében jelent meg. A 300 példány egy korabeli átlagos példányszám volt nyomdatermékek esetén is. A mű megjelenését sem politikai, sem vallási szándék nem akadályozta, anyagi és technikai okai voltak annak, hogy nem jelent meg nyomtatásban. Ugyanígy Széchenyi István Stádiuma vagy más művei sorra megtalálhatók az erdélyi reformkori hagyatékokban mint nyomtatott példányról készített kéziratos másolat. A terjesztési hálózat hiányát próbálták – kis hatékonysággal – pótolni ezzel a másolással. Európának azok a területei, ahol a könyvnyomtatás elterjedésének és tartós működésének megteremtették az anyagi alapjait, és az akkor új médium tartalommal is telítődhetett, ma a legfejlettebbek.

Nagyon fontos szempont volt azonban mindenkor az, hogy a könyvkiadás tartalmát miként ellenőrizhetik: egy-egy kiadványkör megszabásával egész népek kulturális arculatát szabták újjá. A XVI. századi Tirolban a protestantizmus terjedését Ferdinánd főherceg nagyon kíméletesen állította le: az általa kinevezett könyvlátogató bizottság tagjai sorra járták a polgárok lakását számos településen, és ahol protestáns könyvet találtak, azt elkobozták, s ajándékoztak helyette egy jó katolikus munkát. Egyetlen generációnyi idő alatt rekatolizálták így az országot. A módszer lényegét tekintve átvették Csehországban a fehérhegyi csata után, csak éppen az elkobzott könyvek helyett nem adtak másikat. A könyvlátogatás intézménye ott több mint egy évszázadig fennállt, de végül is ma Csehország többségi katolikus.

Mint előadásunk kiinduló története is mutatja, maga az új médium is arra indítja használóit, hogy csak egy kiválasztott, nagyon szűk ismeretkört tekintsenek megismerendőnek. Ebben a helyzetben egy olyan irányú törekvés, amely akármilyen elvek szerint korlátozná a hálózaton hozzáférhetővé teendő ismertek körét, többszörös hatású lenne, éppen ezért megengedhetetlen.

A médium, és annak tartalmának egységes fejlesztése

Az elmúlt évtized felsőoktatás-fejlesztési törekvései többszörösen is egyoldalúaknak bizonyultak. Kétségtelen azonban, hogy az információs hálózatok és azok eszköz-környezete elsőbbséget kapott a fejlesztésekben. Sajnos ezek a fejlesztések a működés, illetve a hagyományos információhordozók rovására történtek. A legnagyobb gondot azonban az jelentette és jelenti ma is, hogy a hálózatra fordított anyagi eszközök szinte kizárólag csak a hálózat technikai oldalát erősítették. A fejlett európai államokhoz viszonyítottan ez a hálózat a tartalmát tekintve sokkal elmaradottabb, mint amilyen lemaradás technikai téren mutatkozik. A tartalmi jellegű fejlesztések támogatásának odaitélésében az egyébként fontos látványosság túl nagy szerepet kapott. Pedig a ma a felsőoktatásban lévő generációk még nem veszítették el teljesen fogékonyságukat a hagyományos médiumokkal rögzített kultúra iránt, ugyanakkor természetes a törekvésük az új eszközök adta lehetőségek megismerésére. Fontos lenne tehát a két dolog összekapcsolása, és ebben a feladatban a könyvtáraknak hallatlanul fontos szerep jut. Ha ma egy 20 kötetes bibliográfia megjelenik CD-ROM formában, már csak azért is használni fogják, mert szeretnék kipróbálni, hogyan működik egy CD torony hálózatról. Szerencsés esetben, kellő irányítással a bibliográfia tartalma sem kerüli el a figyelmüket.

Ugyanígy, ha az ország nagy könyvtárai közösen építenek egyetlen nagy elektronikus katalógust az országban hozzáférhető könyvekről, és ez bárhonnán a már megszokott operációs rendszeren futó program segítségével elérhetővé válik, akkor egyetlen tárgyszavas keresés egy szakdolgozat megírásához nem korlátozódik egyetlen könyvtár állományára. Ettől a technikai ténytől – közös/osztott katalógizálás egymással kompatibilis rendszerekkel – számos hallgató felkészültsége lenne alaposabb, és végeredményben a mostani hallgatóknak kell a majdani diákjaikat megvédeni attól, hogy elfeledkezve a hálózat tartalmáról, pusztán annak használni tudását befejezett tudásnak tekintsék.

Úgy gondolom tehát, hogy kevés veszélyesebb dolog létezik ma a fiatal generációk számára, mint egy olyan kulturális, oktatási koncepció, amely prioritásokat fogalmaz meg az elektronikus hálózattal kapcsolatban a hálózat eszköz- és tartalmi oldalát tekintve.

Monok István

A könyvtárosok kézikönyvéről

Ha van könyv, amelyről holtbiztosan elmondható, hogy minden magyar könyvtáros kezében megfordult, az kétségkívül a Sallai-Sebestyén. (A la Nagybeöthy, Pintér, Spenót stb.). Ez a könyv, amelynek első kiadása 1956-ban jelent meg, de amely igazán közismertté az 1965-ös változatában vált, hogy azután bizonyos variációi-mutációi is közkezen forogjanak, valóban szakmánk Bibliája. Az elmúlt évtizedek ellenére mindmáig az. Persze mutatis mutandis. Hisz alig van adata, hivatkozása, tanácsa, amely el ne avult volna ezért vagy azért, az egész mégis és